

Pohľad na doterajší proces reštrukturalizácie podnikovej sféry v Slovenskej republike

Mária KAČÍRKOVÁ*

Úvod

V bývalých socialistických krajinách strednej a východnej Európy sa po politicko-spoločenských zmenách, ktoré sa odohrali v roku 1989, začali uskutočňovať dva základné procesy, a to proces transformácie centrálne riadeného hospodárstva týchto krajín na trhový systém a proces integrácie a opätovného zjednocovania Európy.

Hlavným zmyslom transformácie ekonomiky tranzitívnych krajín na trhové hospodárstvo bolo vytvorenie mechanizmu podporujúceho rast národných ekonomík, ktorý však možno efektívne využiť len za predpokladu, že mechanizmus hospodárskej politiky medzi integrujúcimi sa krajinami strednej a východnej Európy je navzájom kompatibilný.

Európska rada na svojom zasadnutí v júni 1993 v Kodani schválila na hodnotenie pripravenosti kandidátskych krajín na vstup do Európskej únie v oblasti ekonomiky dve základné kritériá (tzv. kodanské kritériá) [1, s. 106]:

- v kandidátskej krajine musí existovať fungujúca trhová ekonomika,
- krajina musí byť schopná vyrovnat' sa s trhovými podmienkami a s konkurenčným tlakom v Európskej únii.

To znamená, že transformácia a reštrukturalizácia krajín sa týka hlavne oblasti konkurencieschopnosti, čo má v konečnom dôsledku vyústiť do rastu ekonomickej úrovne danej kandidátskej krajiny. Podľa uvedenej metodiky sa treba snažiť hlavne o dosiahnutie optimálnej pozície ekonomiky v predvstupovej fáze do EÚ a orientovať sa na tri základné úlohy:

- zabezpečiť trvalo udržateľný rast ekonomiky,
- urýchlene dokončiť reformu podnikovej sféry,
- sfunkčniť finančný sektor.

Súčasný stav slovenskej ekonomiky je dôsledkom absencie zásadného komplexného riešenia naliehavých problémov revitalizácie a reštrukturalizácie podnikovej a bankovej sféry, teda oblastí, ktoré spolu úzko súvisia a navzájom sa ovplyvňujú.

* Ing. Mária KAČÍRKOVÁ, Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava 1

Transformácia slovenskej ekonomiky na trhový systém sa začala začiatkom roka 1990 privatizáciou. Vtedajšia vládna politika rozhodla, že primárnymi zmenami sa stanú zmeny vlastníckych vzťahov a až následne po privatizácii sa uskutočnia štrukturálne zmeny – *reštrukturalizácia*. Uskutočnená privatizácia vytvorila v podstate štyri skupiny vlastníkov, ktorí boli rozdielne schopní a ochotní starať sa o nadobudnutý majetok.

1. Najväčšou, a zároveň najslabšou skupinou vlastníkov, ktorú vytvorila kupónová privatizácia, boli držiteľia investičných kupónov, tzv. dikovia. Bolo ich veľké množstvo, nemali však prístup k informáciám a tie, ktoré dostali, nemali v podstate veľký význam, lebo boli dané súčasne všetkým. Zohrali však úlohu prvých, pasívnych vlastníkov, ktorí iba odštartovali trh s vlastníckymi právami a za nízke transakčné náklady ich predávali ďalším nadobúdateľom.

2. Druhá skupina nových vlastníkov vznikla z pôvodných vlastníkov a ich potomkov, ktorí nadobudli vlastníctvo reštitúciou. Títo vlastníci boli aktívnejší ako „dikovia“, ale z pohľadu ekonomiky boli skôr bezvýznamní.

3. Relatívne malú, ale dobre organizovanú skupinu vlastníkov vytvorili podnikové manažmenty. Ich výhodou bola znalosť podnikov a rokmi vytvorené väzby na banky a rôzne inštitúcie. Motivácia manažmentov na získanie majetku bola väčšinou veľmi silná, so získaným majetkom však narábali veľmi rôznorodo.

4. Najschopnejšia skupina vlastníkov, ktorá až doteraz určuje smer slovenskej privatizácie, sa etablovala zo zahraničných investorov. Zahraniční vlastníci zväčša majú zodpovedný vzťah k majetku, zveľadujú ho, ale nájdu sa medzi nimi aj takí, ktorí sa snažia o kapitálové transakcie so špekulatívnymi motívmi.

Východisková pozícia jednotlivých podnikov pred reštrukturalizačným procesom v kontexte s pozíciou, akú mali podniky na trhu, bola veľmi rozdielna. Vo veľmi ťažkej situácii boli podniky, ktoré museli prejsť konverziou, pričom to boli často nosné a profilujúce podniky v regiónoch. Naproti tomu lepšie podmienky mali podniky označované ako tzv. prirodzené monopoly. Hodnotiť predpoklady úspešnosti revitalizačného a reštrukturalizačného procesu podnikovej sféry je možné z rôznych uhlov pohľadu, ktoré sa dajú zhrnúť do troch skupín:

- charakteristika podnikov podľa ich jestvujúceho stavu, v ktorom sa aktuálne nachádzajú a kde hlavnými kritériami sú finančné ukazovatele ako zadlženosť, vývoj platobnej neschopnosti, rast zásob a pod.;

- charakteristika podnikov podľa ich pripravenosti a schopnosti realizovať strategické ciele, záujem o ne zo strany zahraničných investorov a odbytové zázemie doma i v zahraničí;

- charakteristika podnikov podľa zámerov a cieľov, ktoré chce presadiť spoločnosť – udržanie zamestnanosti v regióne, významnej pozície na zahraničnom trhu a podobne.

1. Podstata a charakteristika výkonnosti

Ako sme už uviedli, transformácia hospodárstva sa prioritne viaže na konkurenčnú schopnosť a výkonnosť a prejavuje sa schopnosťou krajiny efektívne využiť ekonomické a iné výhody pri realizácii produkcie na medzinárodných trhoch. Rýchle vyčerpávanie klasických, najmä zdedených komparatívnych výhod (napr. nižšia cena pracovnej sily, nízke ceny energií) predurčuje za najdôležitejší nástroj konkurenčného boja vedecko-technický pokrok.

Dokumentujú to aj výsledky súčasného medzinárodného súťaženía, v ktorom sa na pozície najúspešnejších ekonomických systémov dostávajú ekonomiky krajín, ktoré nemali veľa prirodzených komparatívnych výhod, boli však schopné tento nedostatok vyvážiť vysokou sofistikáciou svojej produkcie a následne jej vývozom.

Jeden z predstaviteľov ekonomickej teórie, zaoberajúcej sa oblasťou konkurenčných schopností krajín a firiem, Michael Porter v tejto súvislosti odporúča: „Nová teória rozvoja musí prejsť od využívania komparatívnych výhod k využívaniu konkurenčných schopností krajín. Musí odrážať koncepciu konkurencie, ktorá zahŕňa segmentáciu trhu, technológií a ekonomík. Nová teória musí vychádzať z nákladov a vysvetliť, prečo niektoré krajiny či firmy sú úspešnejšie vo vytváraní výhod a iné nie“ [2].

Michael Porter analyzuje aj tzv. štvoruholník konkurenčných výhod krajiny, v ktorom poukazuje na vzájomnú súvislosť nasledujúcich štyroch ťažiskových faktorov (pozri schéma 1):

1. *Faktor podmienok* – postavenie krajiny z hľadiska vnútorných predpokladov (charakter a príprava pracovnej sily, infraštruktúry a ostatných domácich rozvojových zdrojov).

2. *Faktor existencie príbuzných a podporných konkurencieschopných odvetví.*

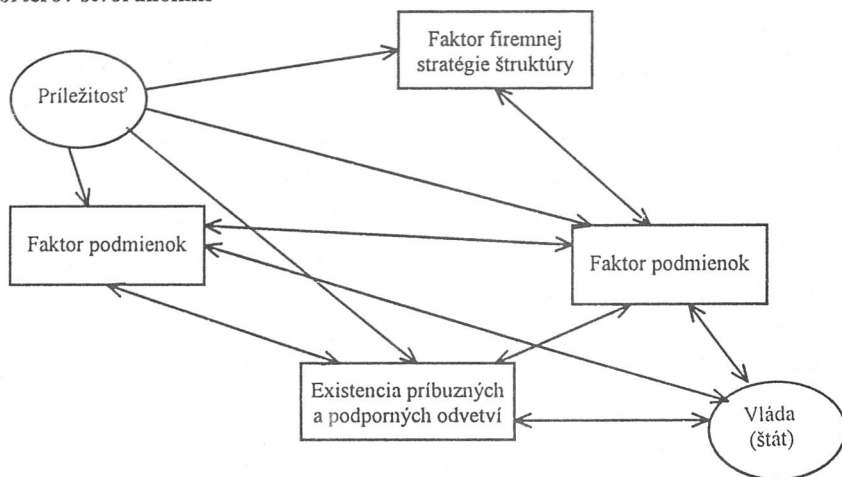
3. *Faktor firemnej stratégie* – podmienky súťaženía, za ktorých je ekonomika riadená, organizovaná a aké podmienky sú vytvorené pre rozvoj konkurenčného súťaženía na domácom trhu.

4. *Faktor šírky a štruktúry dopytu* (i potenciálneho) – na domácom i zahraničnom trhu.

Schéma, ktorá prezentuje Porterov štvoruholník, poukazuje hlavne na dôležitosť väzieb medzi uvedenými štyrmi ťažiskovými faktormi, pričom tieto fenomény sa navzájom výrazne ovplyvňujú. Dôležitými a významnými faktormi, ktoré tiež vstupujú do trojuholníka vzťahov, sú vláda, ktorá vytvára podmienky a tým ovplyvňuje správanie ekonomických subjektov (inštitucionálne prostredie), a príležitosť (*chance*), ktorú ponúka trh.

S c h é m a 1

Porterov štvoruholník

Ako ďalšie zdroje konkurenčnej výhody, ktoré majú väzbu na konkurenčnú výkonnosť, sú definované:

- *Ludské zdroje* – množstvo, kvalita, náklady na pracovnú silu (vrátane manažmentu), štandardná dĺžka pracovného času.

- *Fyzické zdroje* – množstvo, kvalita, cena, dostupnosť pôdy, vody, nerastných surovín, dreva atď. Patria sem aj klimatické podmienky a zemepisná šírka, relatívna poloha voči ostatným krajinám, resp. pokles prepravných nákladov. Svoju úlohu zohráva aj zaradenie časových pásiem (napr. Londýn má veľkú výhodu ako finančné centrum, pretože je situovaný medzi USA a Japonskom a môže obchodovať s obidvoma centrami počas normálneho pracovného dňa).

- *Vedecko-technické zdroje* – vedecká úroveň, technologická základňa, znalosť trhu, vzťah medzi výrobkami a službami; vedecké výskumy na univerzitách, vládne a súkromné inštitúcie pre vedu a výskum, štatistické agentúry, výsledky marketingových výskumov a pod.

- *Kapitálové zdroje* – množstvo a cena kapitálu potenciálne využiteľného na financovanie ekonomických aktivít. Kapitál nie je homogénny a existuje v mnohých formách – úvery, akcie, joint venture, dlhopisy atď.

- *Infraštruktúra* – typ, kvalita, užívateľské poplatky a dostupnosť infraštruktúry; systém dopravy, komunikačný systém, dátové informačné a prenosové systémy, priama dodávka, platby a transfery, zdravotná starostlivosť.

Konkurenčná výkonnosť závisí od mnohých dôležitých systémových podmienok kvalitatívneho i kvantitatívneho charakteru. Najzávažnejšou podmienkou celkovej prosperity krajiny je však *cieľavedomá a dlhodobo koncipovaná*

hospodárska politika. Správnou aplikáciou a využitím jej nástrojov je možné dosiahnuť potrebné štruktúrne zmeny v hospodárstve, ktoré patria k hlavným predpokladom rastu konkurenčnej výkonnosti ekonomiky.

V slovenskom hospodárstve odbytovú krízu a pokles konkurencieschopnosti na zahraničných trhoch spôsobilo oneskorovanie, resp. neuskutočnenie reštrukturalizačných zmien v podnikovej a bankovej sfére, ktoré sa prejavilo insolventnosťou, zadlženosťou a stratovosťou podnikov. Vážne ťažkosti v reštrukturalizačnom procese vznikli práve z toho, že veľké množstvo podnikov bolo stratových. K 31. 12. 1999 bolo v národnom hospodárstve cca 45 % stratových podnikov a celková strata predstavovala 54 mld Sk. Základné údaje o stratových podnikoch v časovom rade posledných piatich rokov sú prezentované v tabuľke 1.

Prehľad uvedený v tejto tabuľke poukazuje na vysoký podiel stratových podnikov v slovenskom hospodárstve, ktorý sa síce od roku 1995, keď sa priblížil takmer k 60 %, do roku 1999 znížil, ale strata, ktorú uvedené podniky vyrobili, vo finančnom vyjadrení vzrástla jedenapolkrát. Osobitne kritický rok pre podniky vo vzťahu k stratám bol rok 1998.

Ďalším javom, ktorý negatívne ovplyvňuje revitalizačné a reštrukturalizačné procesy v podnikovej sfére, je *platobná neschopnosť*. Začala sa prejavovať už od roku 1990 a má neustále stúpajúci trend. Kým v roku 1991 sa pohybovala na úrovni cca 13 mld Kčs, k 31. 12. 1999 už dosiahla výšku 135,7 mld Sk. Najvýraznejšia insolventnosť vznikla v priemyselnej výrobe, v jej finalizujúcich odvetviach, najmä v strojárstve, v elektrotechnickom priemysle a v drevospracujúcom priemysle. Narastajúci podiel stratových podnikov poukazuje na skutočnosť, že veľká časť podnikovej sféry sa ani po zásadnej zmene vlastníctva nedokázala adaptovať na nové podmienky a v dôsledku toho platobná neschopnosť týchto podnikov negatívne ovplyvňuje celú ekonomiku.

Obraz o vývoji podnikovej sféry za posledné roky si možno urobiť aj podľa ukazovateľov rentability nákladov, čistej produkcie a výnosov.

Rentabilita nákladov (vyjadrená pomerom zisku a nákladov) sa v národnom hospodárstve v rokoch 1995–1999 znížila zo 4,2 % v roku 1995 na 1,4 % v roku 1999, pričom najväčší pokles sa zaznamenal vo výrobe a v rozvoде elektriny, plynu a vody (E), v ťažbe nerastných surovín (C), v doprave, skladovaní a spojoch (I) a v rámci priemyselnej výroby v odvetví výroby koksu, rafinovaných ropných produktov a jadrových palív (DF) a v odvetví výroba celulózy, papiera a výrobkov z papiera (DE). Výraznejší kladný vývoj v rentabilite nákladov sa zaznamenal v odvetví zdravotníctva a sociálnej starostlivosti (N).

Rentabilita čistej produkcie (vyjadrená pomerom zisku a pridanej hodnoty) sa za sledované roky vyvíjala veľmi negatívne, keď od roku 1995 poklesla o 10,7 štatistických bodov.

Tabuľka 1

Časové rady údajov charakterizujúcich stratové podniky

Kategória OKEČ	1995			1996			1997			1998			1999		
	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c
A	71.1	42.9	-4 141	64.8	48.4	-7 501	61.0	40.9	-6 977	57.5	47.0	-6 680	58.5	46.8	-3 859
C	43.8	23.6	-141	54.5	27.7	-419	43.9	44.7	-1 228	31.1	28.0	-505	38.8	36.9	-373
D	54.8	21.8	-14 877	54.7	33.9	-26 501	51.6	31.8	-683	42.5	34.0	-37 777	42.5	28.2	-21 203
E	33.3	0.9	-37	38.5	13.9	-969	24.4	11.4	-946	25.0	28.4	-3 810	25.0	3.2	-253
F	52.2	21.7	-1 341	48.6	22.4	-254	42.7	21.1	-2 916	37.4	31.0	-4 461	44.4	32.8	-2 415
G	51.0	17.9	-2 929	47.5	24.1	-4 311	41.8	22.2	-4 846	36.2	29.6	-10 491	37.4	39.6	-10 937
H	69.0	36.1	-334	66.0	30.0	-476	60.3	30.9	-460	42.4	36.1	-589	40.2	27.4	-408
I	62.4	55.5	-1 232	60.5	39.5	-3 846	48.0	34.8	-6 498	33.2	57.3	-10 607	45.0	51.4	-10 844
K	51.6	20.9	-1 407	52.5	14.7	-2 654	46.7	19.9	-2 830	32.7	34.4	-5 037	39.5	30.3	-2 704
M	55.0	44.9	-362	53.1	59.2	-726	79.5	61.3	-624	69.8	58.4	-453	73.4	69.3	-303
N	48.7	59.3	-1 792	76.9	28.8	-173	55.6	24.6	-183	32.1	32.9	-249	42.2	20.0	-84
O	57.6	24.6	551	51.1	36.3	-1 039	58.5	35.4	-1 004	48.3	26.1	-778	47.8	37.9	-689
SR	57.5	22.9	-29 144	55.0	28.6	-51 569	52.1	27.2	-58 225	43.3	34.1	-71 437	45.0	31.9	-54 072

A – poľnohospodárstvo, poľovníctvo, lesné hospodárstvo, rybolov, C – ťažba nerastných surovín, D – priemyselná výroba, E – výroba a rozvod elektriny, plynu a vody, F – stavebníctvo, G – VO, MO, oprava motor. vozidiel, motocyklov a spotrebného tovaru, H – hotely a reštaurácie, I – doprava, K – nehnuteľnosti, prenájom, obchod. služby, výskum a vývoj, M – školstvo, N – zdravotníctvo a sociálna starostlivosť, o – ostatné služby.

a – podiel stratových podnikov v % na počte podnikov v odvetvi,

b – podiel výnosov stratových podnikoch v % na výnosoch podnikov v odvetvi,

c – strata podnikov v mil. Sk.

Prameň: Súhrnné hospodárske výsledky a obstarané investície nefinančných a finančných organizácií v SR za roky 1995–1999.

V štruktúre odvetví národného hospodárstva najväčšie zmeny v zmysle zhoršenia pozície zaznamenali odvetvia školstva (M), dopravy, skladovania a spojov (I), výroby a rozvodu elektriny, plynu a tepla (E), veľkoobchodu a maloobchodu, opravy motorových vozidiel, motocyklov a spotrebného tovaru (G), zdravotníctva a sociálnej starostlivosti (N) a v rámci priemyselnej výroby výroba koksu, rafinovaných ropných produktov a jadrových palív (DF). Zlepšenie rentability čistej produkcie je možné sledovať v odvetví priemyselnej výroby, a to najmä v spracovaní kože a vo výrobe kožených výrobkov (DC), výrobe elektrických a optických zariadení (DL) a výrobe strojov a zariadení i. n. (DK).

Rentabilita výnosov (vyjadrená pomerom zisku a výnosov) zaznamenala medzi hodnotenými relatívnymi charakteristikami najstabilnejšiu polohu, ktorá sa prejavila poklesom iba o 1,4 hodnoty štatistického bodu. Nepriaznivý vývoj rentability výnosov sa znížil v priemyselnej výrobe v týchto pododvetviach: spracovanie kože a výroba kožených výrobkov (DC), výroba ostatných nekovových minerálnych výrobkov (DI), výroba elektrických a optických zariadení (DL), výroba dopravných prostriedkov (DM) ako aj odvetvie školstva (M) a ostatné verejné, sociálne a osobné služby (O). Značný negatívny vývoj je možné identifikovať aj v odvetviach doprava, skladovanie a spoje (I) a vo výrobe koksu, rafinovaných ropných produktov a jadrových palív (DF).

Vývoj hodnotových ukazovateľov v prezentovaných relatívnych ekonomických charakteristikách jednotlivých národohospodárskych odvetví svedčí o náročnom adaptačnom procese, ktorým jednotlivé odvetvia národného hospodárstva v transformačnom období viac či menej úspešne prechádzajú.

2. Príčiny poklesu výkonnosti

V posledných rokoch sa slovenská ekonomika ocitla v extrémnych nerovnováhach a deformáciách. Nerovnováhu vnútri ekonomiky súhrnne charakterizuje predovšetkým nerovnováha medzi domácim finálnym dopytom a domácou finálnou produkciou – objemom HDP. Domáci finálny dopyt vysoko prevýšil domácu finálnu ponuku, čo znamenalo, že spotrebovaný HDP bol vyšší, ako zodpovedal vlastnej výkonnosti ekonomiky. Ekonomický rast v SR sa dosahoval vďaka zahraničným hmotným a finančným (úverovým) zdrojom.

Nerovnováha medzi domácim finálnym dopytom a domácou ponukou má v slovenskej ekonomike nielen kvantitatívny, ale aj štruktúrny rozmer. Jeho prejav spočíva v tom, že v dopyte prevažujú finálne výrobky, zatiaľ čo v ponuke nízko spracované výrobky, resp. medziprodukty. Táto štruktúrna nevyváženosť ponuky a dopytu poukazuje na pretrvávajúce problémy nízkej finalizácie výroby, kým v ekonomicky vyspelom svete sú všeobecné trendy posilňovania finálneho

dopytu v celkovom dopyte. Z toho jednoznačne vyplýva, že podnikateľská sféra musí urýchlene uskutočniť zásadné zmeny vo výrobných programoch s dôrazom na zvýšenie exportnej schopnosti finalizovanej výroby.

Konečná spotreba štátnej správy a tvorba fyzického kapitálu (oblasť investícií) sa podieľala na vnútornej nerovnováhe. Výdavky na štátnu správu a investície v rokoch 1996–1999 zaznamenali nielen výrazne vyššiu dynamiku oproti predchádzajúcemu obdobiu 1993–1995, ale prekročili aj dynamiku konečnej spotreby domácností, čím potlačili rast osobnej spotreby obyvateľstva.

V oblasti investícií sa vyskytuje viacej podôb nerovnovážnych stavov. V rokoch 1996–1998 výrazne vzrástol investičný dopyt, ale v skutočnosti presahoval reálne možnosti svojho prefinancovania jednak vlastnými zdrojmi, jednak zdrojmi podnikov alebo domácich komerčných bánk. V dôsledku tohto neprimeraného investičného dopytu a vzrastu investičnej náročnosti klesla efektívnosť investícií, vznikol tlak na platobnú bilanciu a menovú stabilitu (následné znehodnocovanie meny). Okrem toho sa výrazne zvýšil rozsah stavebných kapacít (prítom však bez výraznejšieho rastu pracovných príležitostí), ich opätovné prispôbovanie sa reálnej výkonnosti prinieslo nové problémy a u dodávateľov viedlo mnohokrát k stratám.

Ďalšou podobou investičnej nerovnováhy bola nevyvážená odvetvová orientácia investícií. V posledných rokoch boli investície prednostne orientované do infraštruktúrnych odvetví, najmä do energetiky a dopravy. V kontexte s transformáciou ekonomiky na trhový systém je modernizácia a rozvoj technickej infraštruktúry nevyhnutná, hospodárska politika by však mala usmerňovať odvetvovú vyváženosť investícií z hľadiska doby ich návratnosti a povinnosti splácať úroky zo zahraničných úverov a ich istín. Rozsah infraštruktúrnych investícií, ktoré majú pomerne dlhú dobu návratnosti, je preto potrebné vyvažovať investíciami s relatívne rýchlou návratnosťou. Celkové smerovanie investícií a ich nedostatočnú efektívnosť podporovala hospodárska politika aj tým, že daňovými úľavami a rozsiahlymi zárukami za úvery podnikovej sféry vytvárala mäkké prostredie a nevyvíjala tlak na prípravu a realizáciu vysokoefektívnych a konkurencieschopných výrobných projektov.

Za určitú podobu nerovnováhy v oblasti investícií je možné považovať veľmi nízku účasť priamych zahraničných investorov na štruktúrnej adaptácii, modernizácii a reštrukturalizácii slovenskej ekonomiky. Rok 2000 sa síce prezentuje ako úspešný rok vstupu zahraničných investorov do slovenskej ekonomiky, v skutočnosti sa realizovali predaje podnikov a bánk (Východoslovenské železiarne, Slovenské telekomunikácie, Slovenská sporiteľňa). K riešeniu doterajšieho nerovnovážneho rastu slovenskej ekonomiky by mal prispieť predovšetkým nárast priamych zahraničných investícií, ako aj zníženie a obmedzenie

pôžičkových zdrojov. Ten by umožnil akcelerovať vývoz, nahrádzať v niektorých – najmä sofistikovaných – komoditách hlavne dovoz a tým riešiť štruktúrnú nevyváženosť domácej finálnej ponuky a celkové zrovnoprávenie ponuky a dopytu.

Ilustráciu dynamiky a štruktúry zahraničných investícií za posledné roky uvádza tabuľka 2.

T a b u ľ k a 2

Prílev priamych zahraničných investícií (majetkový kapitál + reinvestovaný zisk) do SR
(v mil. Sk)

Stav k 31. 12.	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Podniková sféra	22 516	29 666	37 864	43 729	60 190	77 845	128 553
Banková sféra	1 750	2 459	6 375	11 608	12 931	12 977	14 436
Spolu	24 266	32 125	44 239	55 337	73 121	90 822	142 989

Prameň: [1]; rok 2000 sa udáva k 30. 9.

Fungujúca trhovú ekonomiku sa dosiahne iba ukončením reformy podnikovej sféry, čo znamená dokončenie privatizácie a dosiahnutie výraznejšej reštrukturalizácie podnikovej sféry. V štátnom vlastníctve sa nachádza určitý objem majetku stredných a veľkých podnikov, ktorého privatizáciou je možné dať priestor pre nárast priamych zahraničných investícií za podmienky ich žiaducej odvetvovej orientácie, zabezpečenia exportu, poskytnutia transferu moderných technológií a know-how, prípadne participácie na výskume a vývoji.

3. Väzby podnikovej sféry na bankový sektor

Doterajšie revitalizačné a reštrukturalizačné pokusy neboli úspešné, lebo sa nezamerali na odstránenie skutočných príčin prehlbujúceho sa krízového stavu našej ekonomiky. Realizovali sa spravidla rôznymi krátkodobými opatreniami, ktoré sa v danom čase javili ako najzávažnejšie.

Oživenie finančných tokov medzi podnikmi a bankovou sférou, pomoc životaschopným podnikom a vyradenie neschopných a neefektívnych podnikov formou bankrotu definoval zákon o konkurze a vyrovnaní. Tento zákon prijalo Federálne zhromaždenie ešte bývalej ČSFR (v roku 1991), ale jeho ďalej prijímané novely oddŕaľovali jeho účinnosť. Novela č. 122/93 Z. z., ktorá zaviedla inštitút dohodovania, vznikla z predstavy, že bankroty spôsobia v ekonomike dominový efekt. Horšie však bolo dlhodobé vyčkávanie a pretrvávajúce neistoty mnohých podnikov. Premeškal sa čas na ich ozdravenie zmenou vlastníka, ktorá sa dala dosiahnuť práve uplatnením zákona o konkurze a vyrovnaní v inej úprave, než

aká platila až do januára 1998. Deformovane fungujúce vlastnícke vzťahy bolo možné napraviť jednak podstatným zlepšením funkcií štátu, v ktorých je garantom vynútiteľnosti dohôd, záväzkov a pohľadávok vrátane efektívnej inštitúcie bankrotu, jednak výrazným zlepšením regulácie kapitálového trhu, spojenej s ochranou minoritných účastinárov.

Ďalší pokus komplexne upraviť konkurzné konanie sa vykonal novelou účinnou od 1. 2. 1998, ktorej cieľom bolo konanie zjednodušiť a spriechodniť. Novelu ale vláda neprerokovala, pretože sa uprednostnil zákon o revitalizácii (č.1211/1997 Z. z.).

Zákon o revitalizácii však už od začiatku nízkou transparentnosťou, zvýhodňovaním vybraných podnikov vyvolal obavy z deformácie podnikateľského prostredia, z možnosti korupcie a klientelizmu. Bol v platnosti od septembra 1997 do decembra 1998.

Novú novelu zákona o konkurze a vyrovnaní a ostatných súvisiacich zákonoch, ktorá mala pôvodne platiť už od 1. 1. 2000, vláda schválila 22. marca 2000 a účinnosť nadobudla 1. 8. 2000. Na ňu nadväzuje spolu 18 noviel iných zákonov, najmä daňových a sociálnych. Prijatím tejto novely sa dosiahlo posilnenie postavenia veriteľov, udržanie činnosti podniku a skrátenie konkurzného konania. Podľa predchádzajúcej novely veriteľa nemali dosah na správcu konkurznej podstaty, ktorý bol veľmi dôležitou osobou ovplyvňujúcou samotné konkurzné konanie. Teraz je daná možnosť odvolať správcu prostredníctvom schôdze konkurzných veriteľov. Pred účinnosťou novely predchádzal zániku spoločnosti konkurz, čo znamenalo koniec podnikateľskej činnosti. Teraz sa podnik nelikviduje, ale ozdravuje. Z funkcie sa odstraňuje neúspešné podnikové vedenie a na jeho miesto je dosadený správca konkurznej podstaty, ktorý má poverenie podnik udržať, resp. ho rozbehnúť, čiže zákon správcovi ukladá povinnosť podnikat'. Za neschopný sa považuje len manažment a ten sa zbavuje právomocí. V novele sa upravuje aj v súčasnosti platný paragraf o úpadku, ktorý hovorí, že *„dlžník je v úpadku, ak má viac veriteľov a nie je schopný po dlhší čas plniť svoje splatné záväzky“*; pojem *dlhší čas* sa upresňuje konkrétnym údajom 30 dní (toto ustanovenie nadobudlo platnosť od 1. 1. 2001). Zrýchlenie konkurzov zabezpečí povinnosť vypracovať správu o výsledku konkurzného konania v lehote do 18 mesiacov.

Cieľom upraveného zákona o konkurze je teda ozdravenie ekonomiky, nesledujú sa príčiny úpadku, tými sa zaoberá Trestný zákon.

Organickou súčasťou revitalizačného a reštrukturalizačného procesu podnikovej sféry je revitalizácia a reštrukturalizácia bánk. Doterajšie, nie veľmi úspešné úsilie o ozdravenie bánk ukazuje, že ťažisko problémov bánk spočíva v zlom finančnom hospodárení podnikov, ktoré sú veľmi závislé od bankových úverov,

a prítom nie sú schopné zaručiť ich návratnosť. K tomu sa pridružuje aj súčasné nevyvážené postavenie veriteľov a dlžníkov v úverových vzťahoch. Z uvedeného vyplýva, že ozdravenie bánk na Slovensku bez súčasného zlepšenia finančnej situácie podnikov nemá veľkú nádej na úspech.

V rámci pomoci štátu podnikovej sfére bola v roku 1991 zriadená Slovenská záručná a rozvojová banka, š. p. ú., ktorá poskytuje štátne záruky na úvery. Pre správu stratových úverov bola založená špecializovaná banka – Konsolidačná banka Bratislava, š. p. ú, do ktorej sa presúvajú klasifikované úvery, teda úvery nespĺčané včas. V roku 1999 bolo do Slovenskej konsolidačnej, a. s., postúpených 62,7 mld Sk klasifikovaných pohľadávok. Z uvedeného objemu prostriedkov 61,3 % pripadalo na subjekty, na ktoré už bol vyhlásený konkurz, 17,9 % na dlžníkov, ktorí sú navrhnutí na vyhlásenie konkurzu, a 1,5 % na subjekty, ktoré sú v likvidácii. Vedenie Slovenskej konsolidačnej, a. s., prítom predpokladá, že reálna výťažnosť postupne odpredávaných pohľadávok v jej správe nedosiahne ani 10 % ich nominálnej hodnoty.

Niektoré transformujúce sa krajiny už uskutočnili revitalizáciu bánk, ktorá sa uplatnila v podstate dvoma spôsobmi či variantmi:

- centralizovaným, ktorý bol aktívne usmerňovaný a ovplyvňovaný štátom,
- decentralizovaným, ktorý realizovali a usmerňovali banky.

Decentralizovaným spôsobom sa napríklad uskutočnila reštrukturalizácia bánk v Poľsku, ktorú Svetová banka hodnotila ako veľmi úspešnú. Uplatnením aktívnej úlohy bánk sa v poľskom programe podporili pozitívne zmeny v jednotlivých podnikoch. Banky sa rozhodli vyvinúť tlak na dlžníkov, ktorí boli jeho pôsobením nútení realizovať aj rozsiahlejšie reštrukturalizačné zmeny na ozdravenie svojej situácie.

Z dostupných informácií vyplýva, že banky vyriešili prípady úverov dlžníkov, ktorých dlhy predstavovali cca 80 % zlých úverov. Z celkového portfólia nedobytných úverov sa až 53 % reštrukturalizovalo prostredníctvom dohodovacieho konania (zmierovacej zmluvy), 16 % preukázaním opätovnej úveryschopnosti, 10 % bankrotom, 2 % likvidáciou a 1 % predajom dlhu na verejnom trhu [5].

V auguste 1999 bol schválený *Program reštrukturalizácie vybraných bánk a podnikového sektora*. V ňom sa stanovilo, že privatizačný proces bude prebiehať paralelne s procesom reštrukturalizácie a konečným výsledkom bude efektívny výkon vlastníckych práv, kapitálové posilnenie a vyčistenie zlých úverových portfólií bánk.

Privatizácia sa podľa zámerov vlády zrealizuje navýšením základného imania tak, aby strategický investor vlastnil väčšinový balík akcií, resp. minoritný (jedna banka).

Časový harmonogram privatizácie vybraných bánk bol stanovený takto:

- Všeobecná úverová banka: – predaj celého podielu FNM SR,
 – začiatok privatizácie – jeseň 1999,
 – ukončenie privatizácie – december 2000;¹
- Slovenská sporiteľňa: – predaj časti podielu FNM SR,
 – začiatok privatizácie – jeseň 1999,
 – ukončenie privatizácie – december 2000;²
- Investičná a rozvojová banka: – začiatok privatizácie – prvý polrok 2000,
 – ukončenie nútenej správy (december 1999)
 a následná privatizácia.

Reštrukturalizácia bankového sektora mala pôvodne prebiehať v rokoch 1996 až 1999, ale odkladanie problémov riešenia bankového sektora jednoznačne spôsobilo ich prehĺbenie s dôsledkom výrazného nárastu nákladov reštrukturalizácie.

Samotný proces reštrukturalizácie sa uskutočňuje vo dvoch základných formách:

• *Predprivatizačná reštrukturalizácia* – jej hlavným cieľom je príprava štátom vlastnených bánk na privatizáciu. V rámci tohto procesu sa presunie časť klasifikovaných úverov do Konsolidačnej banky Bratislava, š. p. ú., a do špecializovanej agentúry na riadenie pohľadávok (Slovenská konsolidačná, a. s.) a posilní sa ka-pitálová pozícia týchto bánk.

• *Systémová reštrukturalizácia* – týkala sa nielen privatizovaných bánk a jej úlohou je obnovenie bilančnej rovnováhy v bankovom sektore a zníženie rizikovosti úverových portfólií komerčných bánk. Na rozdiel od predprivatizačnej reštrukturalizácie nejde o jednorazový a jednoúčelový krok, ale o dlhodobý proces.

Jeho cieľom je dosiahnuť konkurencieschopnosť slovenských bánk v období pred vstupom do Európskej únie. Bankový sektor by sa mal stať hlavným distribútorom peňazí v ekonomike, ako je to bežné vo vyspelých krajinách s trhovou ekonomikou, teda presun hlavných peňažných tokov zo štátno-rozpočtovej do privátnej bankovej sféry. Znamená to stabilizáciu kapitálovej primeranosti v rozmedzí 8–12 %, resp. podielu výnosových aktív výrazne nad 90 %, stabilizáciu návratnosti aktív najmenej na úrovni 1 % a pokles klasifikovaných pohľadávok pod 5 %.

¹ Proces privatizácie VÚB, druhej najväčšej slovenskej banky sa začal 5. februára 2001 zverejnením ponuky na predaj väčšinového podielu banky v zahraničných ekonomických médiách a potenciálnym strategickým partnerom sa ponúkol 69 % podiel na VÚB. Finančné inštitúcie EBOR a IFC dokončili svoj vstup do VÚB 9. februára. Obaja investori získali v banke rovnaký podiel, ktorý tvorí spolu 25 % a zaplatia zaň spolu predbežne 2,3 mld Sk.

² 11. januára 2001 bol väčšinový podiel Slovenskej sporiteľne, a. s., predaný rakúskej Erste Bank. Podľa kúpnej zmluvy zaplatí Erste Bank za 87,18 % podiel v SLSP 425 miliónov EUR (18,4 mld Sk) a do štátnej agentúry Slovenská konsolidačná, a. s., rakúska banka presunie úvery v hodnote 2 mld Sk.

Celý proces reštrukturalizácie podnikovej i bankovej sféry je však veľmi náročný na finančné zdroje, preto je nevyhnutné, aby sa do obidvoch foriem tohto procesu, teda predprivatizačnej reštrukturalizácie i systémovej reštrukturalizácie zapojili nielen všetky finančné autority Slovenskej republiky, ale i samotné banky, ich dlžníci, ako aj zahraničné finančné inštitúcie.

Došlo 4. 5. 2001

Literatúra

- [1] Kodanské kritériá. In: SÝKORA, P. (ed.): Európska intergrácia. Úvod. Bratislava, Centrum európskych štúdií Univerzity Komenského 2000.
- [2] PORTER, M. E.: The Competitive Advantage of Nations. New York, Free Press 1990.
- [2] TREND Top 1999 v priemysle. Vychádza ako mimoriadna sekcia týždenníka o hospodárstve a podnikaní Trend, 1993, č. 33. Bratislava, Trendy, spol. s r. o. 1999.
- [3] Možnosti riešenia platobnej neschopnosti podnikateľských subjektov v SR. [Expertízne štúdie, č. 4.] Bratislava, Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV, júl 1998.
- [4] Súhrnné hospodárske výsledky a obstarané investície nefinančných a finančných organizácií v SR za roky 1995–1999. Bratislava, Štatistický úrad SR.
- [5] HLAVATÝ, E. a kol.: Koncepcia kvantitatívneho a kvalitatívneho rozvoja bankového sektora v SR so zreteľom na konkurencieschopnosť a spôsobilosť financovania reštrukturalizácie hospodárstva. II. etapa. [Expertízne štúdie, č. 22.] Bratislava, Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV 1999.
- [6] Menový prehľad Národnej banky Slovenska. Bratislava, NBS, január 2001.
- [7] Vývoj finančnej situácie slovenských podnikov v rokoch 1993–1999. Biatec, 8, 2000, č. 12.
- [8] Kapitálový a peňažný trh, prvý štvrťrok 2001. Bratislava, ING BARINGS 2001.

VIEW AT THE PROCESS OF ENTERPRISING SPHERE RESTRUCTURING IN THE SLOVAK REPUBLIC UP TO NOW

Mária KAČÍRKOVÁ

Slovak Republic reached the end of the twentieth century with an unfinished reform of the national economy, which is witnessed by chronic problems of enterprising sector and significant banks. Volume of unsettled credits (insolvencies) as of the end of 1999 amounted to 135.7 billion Sk. The volume of arrears of taxes and outstanding payments to social welfare is large too. There are no reliable data on mutual inter-company liabilities, estimates of those, however, are significant too.

These big bank, tax and business arrears are caused in principle by meagre performance of the enterprising sector and affect many enterprises – the number of lossy enterprises as of the end of 1999 is estimated up to some 45 %. Liquidity of an average Slovak enterprise is very low and significantly exceeds the upper limit of the share of foreign resources, which is accepted in the EU countries (foreign sources share 2/3, own resources 1/3). Indicators of profitability too (cost profitability, net production profitability and revenue profitability) show the misbalance of enterprising sphere. During the monitored years 1995–1999 for instance net production profitability developed very unfavourably while decreasing by some 10.7 statistical points.

Main reasons for the dissatisfactory economic performance of the enterprising sphere consist in the weak internal and external mechanisms of corporate governance. Weak internal mechanisms of corporate governance originated in the mass coupon privatisation, which has taken place in the beginning of the nineties, and subsequently in the absence of the strong control of the capital market. These factors facilitated „tunnelling” of enterprise assets in significant number of enterprises, and as the banks were not yet privatised, these banks exerted no pressure at delinquent debtors. In spite of the fact that for the bad classified credits one created specialised banks and institutions, and then transferred these classified credits to them, original aims were not fulfilled, as the intents of restructuring and revitalisation were not linked with sophisticated strategy of the solution of questionable assets (treatment of bad credits granted by banks and solving financial problems of enterprises through various means such as settlement, capitalisation of liabilities, selling assets etc.).

Situation in the enterprising sphere is partially linked with a weak legal system, which unfavourably influences Slovak economy. This legal system contributed on the one side towards the deterioration of the problem of outstanding credits in the banks and towards the insufficient rate of enterprise restructuring, on the other side it increased the risk of creditors and thus influenced negatively granting new credits by the banks.

The volume of outstanding credits in banks and in specialised institutions is linked with the problem of debts recovery. Since creditors possess only limited rights relating to debtors and courts of justice work very slowly, one developed a casual culture of debts repayment, and delinquent debtors are subject to only minor risks when they do not pay back the credit. This results negatively at the banks portfolios; at the same time debtors are not forced to restructure their enterprises. Weak rights of creditors thus decrease bank motivation to grant new credits.

In an effort to solve substantial shortcomings of the insolvency system the Government approved on 22nd March 2000 new Amendment to the Act on Bankruptcy and Compensation which came into force on 1st August 2000. This act amendment strengthened the status of creditor, enabled to sustain the enterprise activity and shortened the period of bankruptcy procedure. Institutional framework for the settlement of bad credits

represented so far by a specialised bank – Slovak Consolidation Bank, has been strengthened by the foundation of new institutions – Slovak Consolidation plc and Consolidation Agency. These institutions can sell outstanding debts of problem credits to third parties, which can contribute to more extensive restructuring programme. Third parties in such cases can be strategic investors, institutional investors, other enterprises trying to annul their debts etc.